

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE AYDIN'DA TARIM (1950-1955)*

Duygu YILMAZ**

ÖZ

“Demokrat Parti Döneminde Aydın'da Tarım” başlıklı çalışmada; Türkiye'nin çok partili hayata geçişi ile birlikte kurulan ve 1950 genel seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti'nin (DP) uyguladığı tarım politikaları, Aydın ili ele alınarak incelenmiştir. DP döneminin 1950-1955 yılları arasında izlemiş olduğu tarım politikalarının, dönemin başbakanı Adnan Menderes'in memleketi olan Aydın ilinin tarımsal yapısına nasıl yansıdığı, ne gibi gelişmeler gözlemlendiği aktarılmıştır. Ayrıca çalışma da ilin dünyaca meşhur tarımsal ürünlerinden olan pamuk, tütün, incir ve zeytincilik faaliyetlerindeki önemli gelişmeler de ayrıntılarıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: DP, Adnan Menderes, Tarım Politikaları, Aydın.

AGRICULTURE IN AYDIN IN THE DEMOCRAT PARTY PERIOD

ABSTRACT

“Agriculture in Aydın in the Democrat Party Period” in the research titled the agricultural policies applied by the Democrat Party (DP) which was founded with Turkey's transition into multiparty system and came to the power in general elections of 1950 has been evaluated by considering Aydın. How the agricultural policies of DP period between the years 1950-1955 reflected on the agricultural structure of Aydın which is the homeland of Adnan Menderes, the prime minister of the period, and what kind of improvements were observed have been reported. Additionally

---

* Bu makale, 2012 yılında Adnan Menderes Üniversitesi'nde yazmış olduğum, “Demokrat Parti Tarım Politikalarının Aydın Ölçeğinde Değerlendirilmesi” adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, E-posta: duyguyilmaz35@hotmail.com.uk

significant improvements in industries including world-famous products of the city such as cotton, tobacco, fig, and olive have been given in detail.

Keywords: DP, Adnan Menderes, Agricultural Policy, Aydin.

Giriş

Cumhuriyetin kurulması ile devralınan ilkel üretim biçimi, 1923-1949 yılları arasında tarımın geliştirilmesine ve üretimde artış sağlanmasına yönelik bir dizi düzenlemeyle modern hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu düzenlemeler arasında; Aşar vergisinin kaldırılması, tarım kesimine özel mülkiyet hakkının tanınması, topraksız köylüye toprak dağıtılması¹, çiftçiyi koruma amacı güden destekleme alımlarının yapılması ve bu doğrultuda tarım satış kooperatiflerinin kurulması bulunmaktadır. 1945 sonrası ise Türkiye, ekonomik kalkınma için dış yardımlara başvurmuştur. Özellikle DP döneminin iktidarda olduğu ilk yıllarda, *Marshall Planı* kapsamında alınan yardımlarla tarımda önemli gelişmeler gözlenmiştir.

DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye, tarım imkânlarının genişletilmesi açısından yükseliş dönemini yaşamıştır. Bu dönemde uygulanan tarım politikaları, boş toprakların devlet eliyle topraksız köylüye dağıtılarak üretimde artışın hedeflenmesi, işsiz konumdaki nüfusun bu alanlarda istihdam edilerek toplumsal sorun olan işsizliğe çözüm üretilmesi, üretimde verimliliği sağlamak açısından en önemli adımlardan biri olan makineli tarımın yaygınlaştırılması, traktör sayısında gözle görülür artış sağlanması ve ithal edilen diğer tarımsal alet ve makinelerle köylünün üretim koşullarının iyileştirilmesi, tarımla geçinen kesime özellikle Ziraat Bankası kanalı ile sağlanan kredilerle katkıda bulunulması, tarımsal ürünlerin taşıma ve depolama imkânlarının çoğaltılarak ürünlerin düşük fiyatlarla elden çıkarılmasının önlenmesi çerçevesinde şekillenmiştir. Ayrıca bu dönemde üretimden beklenen sonuçların alınmasına yönelik alınan önemli tedbirlerden birisi de kuraklık, don ve dolu sebebiyle ürünleri hasar gören çiftçilerin, bağlı olduğu tarım kredi kooperatifleri aracılığıyla Ziraat Bankası'ndan aldıkları kredileri ödemeyecek duruma düşmeleri sebebiyle söz konusu borçların ertelenmesine 3202 sayılı kanunun 47. maddesi gereği karar verilmesi olmuştur². Ancak bu politikalar, döneme

¹ BCA, 30-18-1-2/101-31-6, 04.05.1943. Devlet topraklarının tespit ve dağıtımı hakkında kanunun 1. maddesi, ziraata elverişli toprakların tespit edilerek çiftçilere dağıtılmasını hükme bağlamıştır. Çiftçilerin bu dağıtımdan pay alabilmeleri için; Türk vatandaşı olmaları, köyde yerleşmiş olmaları, toprağa muhtaç olmaları, geçimini ziraatla temin ediyor olmaları gibi şartları karşılamaları istenmiştir.

² BCA, 30-18-1-2/125-38-18, 18.05.1951.

damgasını vuran köyden kente göç olgusunun ve beraberinde getirdiği birçok sosyal ve ekonomik sorunun çözümü için yetersiz kalmıştır³.

DP'nin iktidara gelmesiyle hızlanan tarımda makineleşme süreci, beraberinde toprağı olmayan köylünün, insan gücüne olan ihtiyacını azaltmasını getirmiştir. Dolayısıyla tarım işçisi niteliğindeki bu insan gücü, işsizlik sorunuyla başa çıkmanın çaresini köyden şehre göç etmekte aramıştır⁴. Köyden kente göçle başlayan yapısal değişme, kentlerde birçok sorunun yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu sorunların başında gecekondulaşma gelmiştir. Ayrıca şehirlerde artan nüfus, su, gaz, elektrik, kanalizasyon, temizlik, ulaşım, trafik ve haberleşme gibi alt yapı hizmetlerinin de aksamasına yol açmıştır. DP'nin kırsal kesimden şehirlere doğru göçü önlemek amacıyla izlediği yol ise topraksız köylüye toprak dağıtmak olmuş fakat bu girişim göç hareketlerinin son bulmasına yardımcı olamamıştır⁵.

1. Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikalarına Genel Bir Bakış

Aydın, iklimsel açıdan birçok tarım ürününün yetişmesine elverişli bir coğrafyada yer almaktadır. İlin, ihracat limanı olan İzmir'e yakın oluşu, il merkezi, ilçeler, bucaklar ve köylerin yol bakımından bağlantısının yeterli bulunuşu, yetiştirilen ürünlerin iç ve dış pazarlarda satışını kolaylaştırmıştır. Bu durum, DP'nin iktidarda olduğu dönemde, tarım politikalarının uygulanmasını kolaylaştırmış dolayısıyla da tarımsal gelirlerde önemli derecede artış gözlemlenmiştir⁶.

Aydın'ın yukarıda bahsedildiği gibi tarımsal gelişmeye uygun bir bölge olması, il nüfusunun yarısından fazlasının tarımsal faaliyetlerden sağladıkları gelirlerle geçinmelerine, aynı şekilde dış ticarete de tarımsal ürünlerin pazarlanmasının egemen olmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca şu konuya da değinmek gerekir ki Aydın'da tarım faktörünün bu denli baskın olmasında, Aydın'ın topraklarının Büyük Menderes nehrinin havzasında olması etkili olmuştur. Menderes nehri ve kollarının suladığı alüvyonlu toprak tarımsal faaliyetler için çok elverişlidir. Dolayısıyla Menderes nehri, Aydın'ın zengin bir tarım bölgesi olmasına geniş ölçüde olanak vermiştir. Aydın'ın arazi varlığının önemli kısmını Büyük Menderes ovasının verimli toprakları

³ Abdullah Bakım, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:62, No:2, 2012, s. 166-167.

⁴ Nadir Yurtoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2014, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.262.

⁵ Yurtoğlu, *a.g.t.*, s. 283.

⁶ *Aydın İl Yıllığı*, Ticaret Matbaacılık, İzmir, 1973, s. 45.

meydana getirmesi pamuk başta olmak üzere pek çok ürünün yetişmesine fırsat vermiştir.

Çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın'da halkın büyük çoğunluğu kırsal alanda yaşamıştır. Bu nedenle uygulanan tarımsal politikalar, birinci derecede halkın siyasi tercihinin ortaya çıkmasında etkili olmuş ve bu dönem, iktidar ve muhalefetin köylüyü memnun edecek vaatlerde bulunmalarına sahne olmuştur⁷. 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde iktidara gelen DP, milli ekonominin temelini tarımsal faaliyetler olduğunu düşündüğü için iktidarı boyunca kalkınmadaki önceliği tarım sahasına vermiştir. Bu öncelikte DP'nin çok oy aldığı köylü kesime önem vermesinin payı büyük olmuştur. Adnan Menderes, uzun yıllar Aydın'da çiftlikte çalışmıştır. Tarımın içerisinden gelen birisi olduğu ve doğaya karşı özel bir ilgi duyduğu için toprağın ve köylünün ihtiyaçlarını gayet iyi bilmıştır.

Adnan Menderes, iktidarının ilk hükümet programında tarım hakkında, “Ziraatın iktisadi bünyemizin temelini teşkil ettiğini hiçbir zaman gözden uzak tutmayacağız” ifadeleriyle ekonomik kalkınmada tarıma önem verileceğini göstermiş ve mevcut tarımın “karasaban ve kağının mahkûmu” olmasını eleştirmiştir⁸.

Bu dönemde tarım alanındaki kalkınma hamlelerine, öncelikle tarım alanlarının genişletilmesiyle başlanmıştır. Devlet elindeki işlemeyen topraklar, bu amaç doğrultusunda köylülere dağıtılmış ve bazı bölgelerdeki meralar ekim için hazır hale getirilmiştir. Tarımsal faaliyet alanları genişledikçe işsiz kesim bu alanda istihdam edilmiştir.⁹ Tarımın gelişmesine yönelik olarak köylüyü rahatlatmak amacıyla hayvan ve zirai mahsul vergisi kaldırılmıştır. Bankalar, üreticiye tarım kredileri olanaklarını genişletmiş ve kredilerin geri ödemelerinde kolaylıklar sağlamıştır. Traktör ve diğer tarım makinelerinin ithalinde büyük imkânlar yaratılmıştır¹⁰. Ayrıca köylüye gübre tedarikinde de kolaylıklar sağlanmıştır¹¹.

Tarım politikaları, başta Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı olmak üzere Maliye ve Sanayi Bakanığı ve bağlı kuruluşlar tarafından yürütülmüştür. Politikaların finansmanı, büyük çoğunlukla bir kamu kuruluşu olan Ziraat Bankası tarafından sağlanmıştır. Ayrıca yetiştirilen ürünlerin nakli ve

⁷ Suat Oktar- Arzu Varlı, “Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 2010, Cilt:XXVIII, Sayı:1, s.9.

⁸ Başbakan Adnan Menderes tarafından 29.05.1950 tarihinde Kamutay ’da okunan Hükümet Programı, *Resmi Gazete*, Sayı: 7523, 3 Haziran 1950.

⁹ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2003, s.142.

¹⁰ Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.186.

¹¹ *Zafer*, 6 Haziran 1951, s.2-3.

saklanması için yeni metotlar denenmiştir¹². Bu politikalar yanında; ucuz kredi sağlanması, düşük oranda çıkarılan vergiler, üç yıl (1951, 1952,1953) süreyle uygun iklim koşullarının yaşanması ve Kore Savaşı nedeniyle tarım ürünlerinin ihraç fiyatlarının yükselmesi gibi ek faktörlerle DP hükümeti, Türk çiftçisinin refahını, 1953 yılının sonuna kadar artırmayı başarmıştır¹³.

Türkiye’de tarımsal kalkınmayı sağlayabilmek amacıyla 1948’den 1953 yılına kadar uzanan geniş bir program hazırlamıştır. Marshall Planı ile uygulamaya konulan bu kalkınma programında, makine yardımının oynadığı rol büyük önem taşımıştır. Marshall Planı, aynı zamanda Amerika’dan getirilen eksperler vasıtasıyla teknik yardım imkânları da sunmuştur¹⁴. Ayrıca bu dönemde Marshall Planı kanalıyla Aydın’a getirilmiş olan ziraat malzemelerinin kullanım yöntemlerinin öğrenilmesi açısından gerekli girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimler ve tetkikler bölgede kurulmuş olan Marshall İdaresine bağlı eksperler tarafından gerçekleştirilmiştir¹⁵. 1950-1955 yıllarını kapsayan ve tarımsal gelişmenin hızlı bir ilerleme seyrettiği dönemde makineli tarıma müsait toprağa sahip çiftçilerin ihtiyaçları ön planda tutulmuştur. Ayrıca bu plan çerçevesinde, makinelerin sağladığı faydayı köylüye anlatmak amacıyla ilde girişilmiş olan kampanyalardan istenilen sonuç alınmıştır.

Marshall Planı fonundan, Aydın köylüsüne 15.339.097 Türk lirası ayrılmış ve ayrıca Ziraat Bankası’nın köylüye temin edeceği krediler de artırılmıştır. 1950 yılı itibarıyla bu tutarın yaklaşık 8 milyonu kullanılmıştır. Bu tarihe kadar köylünün söz konusu planla getirilen makineleri parçalar halinde almış olmalarına karşın, 1950’li yıllarda köylü, kendisi için gerekli olan makineleri bir bütün olarak almaya başlamıştır¹⁶. Köylüye gerekli olan mibzerler¹⁷ ise Türkiye’de yapılmıştır. Marshall Planı karşılık fonlarından 3.000.000 lira ve Tarım Bakanlığı bütçesinden 8.000.000 lira ile Makine ve Kimya Endüstri Kurumu, hayvanla çekilen mibzerler ve diğer birçok tarımsal aletleri yapmaya devam etmiştir¹⁸. Marshall Planı çerçevesinde, Aydın’da su

¹² Eroğul, **a.g.e.**, s.142.

¹³ Şevket Pamuk- Zafer Toprak, **Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1988, s.71.

¹⁴ Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisi Tarihi 1900-1960**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 337.

¹⁵ Marshall idaresine bağlı bu çalışmalar tarım eksperleri Hugh Richvine tarafından yürütülmektedir.

¹⁶ Numan Kıraç, “Ziraat Aletleri Taksiciliği”, **Türk Ekonomisi**, Yıl:12, Sayı:131, (Mayıs 1954), s. 155-156.

¹⁷ **Mibzer**: Tarlaya tohum ekme aracıdır. <http://www.tdk.gov.tr>.

¹⁸ Bir köylü bir çift öküzle elle serpmeye sistemini kullanarak bir günde 1,5-2 dekar arazi ekebilmiştir. Aynı köylü öküzlerle çekeceği bir mibzer kullanmak şartıyla bir günde 10 dekar arazi ekebilmiştir. Şu rakamsal ifadeler doğrultusunda şunu da söyleyebiliriz ki elle

işleri bürosuna verilen 1 milyon dolar değerinde malzeme ile bataklık ve sazlıklar, ziraata uygun hale getirilmiştir¹⁹. Marshall Planından sağlanan yardım ile zirai makinelerin bedellerinin % 20'si peşin ödenmek, kalanı Ziraat Bankası tarafından finanse edilmek koşulu ile yalnız su motorlarına verilmiştir²⁰.

Nazilli pamuk ıslah istasyonunda tarım aletleri ve makineleri kursu açılmıştır. Kursun temel amacı, ziraat alet ve makinelerini bilfiil çalıştırabilecek ve bunların bakım ve küçük tamirlerini yapabilecek yetkide ziraat makinisti yetiştirmek olmuştur. Kurslar en az 5 ay devam etmiştir. Kurs sonunda tarım makinisti ehliyeti verilmiştir²¹.

Elma, armut ve çeşitli meyvelerin yetiştirilmesi için çok uygun şartlara sahip Aydın'ın Karacasu ilçe halkına, bağ ve bahçe tesis edebilmeleri için zirai kredi verilmesine karar verilmiştir. Karacasu ilçesinin ihtiyacı olan meyve fidanlarının temin edilmesi açısından gerekli girişimlerin yapılacağı, zirai bilgilerin artırmak için kurslar açılacağı, yabancı zeytin sahalarının tespit edilerek bu alanlarda toplu budama ve aşılama faaliyetlerine girişileceği ve bu tür işlemler için gerekli finansmanın Aydın İl Teşkilatı bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir. Çiftçinin zirai bilgi donanımına sahip olmasına yönelik olarak açılan kurslar arasında; zeytin budama, gübreleme, sebze ve meyve tohumu yetiştiriciliği, zirai mücadele, tarla ziraatı, çayır ve mera ziraatı gibi eğitimler veren 28 adet kurs bulunmuştur. Kurslar, 3 gün süreyle eğitim vermiştir²².

DP'nin hükümet programının tarıma tahsis edilen kısmında, ayrıca gümrük tarifeleri ile ziraatı kuvvetlendirme çareleri de aranmıştır. Bu konuda atılan bir diğer adım köylüye toprak dağıtılması olmuştur. Başbakan Adnan Menderes, katıldığı İzmir İl Kongresinde, Çalışma Bakanı Hulusi Köymen de aynı tarihlerde Nazilli'de yaptığı konuşmada Toprak Kanunu'nun uygulamaya konulması ile 1950-51 arası geçen sürede zarfında 900.000 dönüm toprak dağıttıklarını beyan etmişlerdir²³. Bu dönemde ayrıca Zirai Donatım Kurumu tarafından uzun vadeli ödeme imkânlarıyla çiftçiye tarım makineleri sağlanmıştır. Böylece tarımda makineleşme faaliyetleri hız

---

ekilen tohumun yaklaşık % 30'u ziyan olmaktadır. Dolayısıyla mibzer kullanımı daha fazla tohumun daha fazla alana ekimini imkân vermiştir.

¹⁹ **Aydın**, 8 Mayıs 1952, s.2.

²⁰ "Zirai Makine Kredisi", **Aydın**, 9 Ağustos 1952, s. 3.

²¹ **Aydın**, 1 Nisan 1950, s.1.

²² **BCA**, 30-10-0-0/185-276-19, 13.02.1954.

²³ "Toprak Dağıtımı İş", **Aydın**, 10 Şubat 1951, s. 1.

kazanmıştır²⁴. II. Dünya Savaşı sonrası tarım üzerindeki sıkı ekonomik önlemler kaldırılmış ve tarım ürünlerinin ihracına tekrar izin verilmiştir.

1954 yılında memlekette makineli ziraatın gelişmesi ile birlikte zirai kredi ihtiyacı da artmıştır. Bu alanda son yıllarda bazı tedbirler alınmış, çiftçiye daha çok kredi sağlama imkânı bulunmasına rağmen bu da ihtiyacı tam anlamıyla karşılayamamıştır. Bu durumda çiftçi elde ettiği mahsulü ilk piyasada elden çıkarmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla çiftçi, makine ve çevirme kredisi taksitlerini tamamen ödeme imkânı bulamamıştır. Zirai makine borç taksitlerini ödemeyenler hakkında girişilen borç tatbikatı buna delil olarak gösterilmiştir²⁵.

1955 yılında hazırlanan raporlara göre, Ziraat Bankası'nın çiftçilere açtığı kredinin 1955 yılında bir önceki yıldan 132 milyon fazlayla 1.451 milyar liraya çıkarıldığı bildirilmiştir. Üreticiyi kredi yönünden az da olsa rahatlatan bu karar, yine de bazı kesimleri tatmin etmemiştir. Çünkü ziraat alanı genişledikçe çiftçinin kredi ihtiyacı da o oranda artmış ve buna bağlı olarak üretim masrafları da yıldan yıla artış göstermiştir²⁶.

1950'li yılların sonuna doğru tarımda kullanılan ilaçların artmaya başlaması üzerine ilaçlama ve tarla bakım konularında ayrıntılı araştırmaların yapılması ihtiyacı doğmuştur. 1950-60 yılları arasında iktidarda bulunan Menderes, bu ihtiyaçlar doğrultusunda çalışmalar yapmak üzere birçok teknisyeni görevlendirmiştir. Bu teknisyenler, Aydın'daki çiftçilere ilaçlama, hasat öncesi ve sonrası tarla bakımı gibi konularda eğitim vermek amacıyla ile en yakın zirai mücadele merkezi olan İzmir Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü'nden getirilmiştir.

Genel olarak değerlendirdiğimizde DP iktidarının tarım politikalarında üzerinde önemle durulan tarımda makineleşme hareketi büyük toprak sahiplerinin işine gelirken geniş halk kitlelerinin ihmal edildiğini görmüştür²⁷. Bu gelişmeler büyük toprak sahiplerini yeni kurulan kapitalist düzende güçlendirirken buna karşın küçük ölçekli köylünün uzunca yıllar bir kazanım sağlamadığı gözlemlenmiştir²⁸.

²⁴ Anadolu, 30 Eylül 1946, s.2.

²⁵ "Çiftçi Borçları ve Kredisi", Aydın, 23 Haziran 1954, s. 1.

²⁶ Osman Becerik, "Zirai Kredi Meselemiz", Aydın, 28 Nisan 1955, s.3.

²⁷ Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996, s. 249.

²⁸ Muzaffer Sencer, Türkiye'deki Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, İstanbul, 1971, s. 234.

2. Demokrat Parti Döneminde Aydın'da Üretim Miktarları ve Piyasa Durumu

1950- 1955 yıllarını kapsayan dönemde Aydın'da, 184,175 hektar alan hububat ekimine ayrılmış ve 215,562 ton ürün elde edilmiş, 13,695 hektar alan bakliyat ekimine ayrılmış ve 12, 767 ton ürün elde edilmiş, 209,851 hektar alan sınai bitki ekimine ayrılmış ve 233, 714 ton ürün elde edilmiş, 26,124 hektar alan meyve ekimine ayrılmış ve 155,156 ton ürün elde edilmiştir²⁹. Aydın'ın tarımsal gelirleri arasında önemli yere sahip olan zeytin, pamuk, incir ve tütün ise aşağıda ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiş ve üretim miktarları hakkında elde edilen sayısal ifadeler tablolara aktararak konunun pekiştirilmesine katkı sağlanmıştır.

2. a. Zeytincilik Faaliyeti ve Üretim Durumu

DP'nin iktidarı döneminde alınan Marshall Planı çerçevesinde, Aydın'da modern zeytinyağı fabrikaları kurulması konusunda Adnan Menderes, kendisinden beklenen girişimlerde bulunmuştur. O tarihlerde bölgede mevcut fabrikaların eski sistem tesisler olmasından dolayı ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu düşünülmüştür. Köylünün zeytinlerden kendi çabalarıyla yağ çıkarma yöntemleri ise zeytinlerde verimi düşürmüştür. Bu sebeplerden dolayı Aydın bölgesi zeytini, “*sabunluk yağ*” özelliğini kazanmıştır. Bu gibi olumsuz durumlara meydan vermemek için mevcut fabrikaları modernleştirmek, yeni ve son sistem fabrikalar kurmak ihtiyacı ile Marshall Planı'ndan veya Milletlerarası Yardım ve Kalkınma Bankası'ndan faydalanmak konusunda hükümete büyük görev ve sorumluluklar düşmüştür. Şunu da ilave etmemiz gerekir ki bu işleri özel teşebbüslere bırakmaktan ziyade kooperatifler kanalı ile gerçekleştirilmenin daha yerinde bir icraat olacağı düşünülmüştür³⁰.

Aralık 1950 ayı içinde 4000 ton zeytinyağı ihraç edilmiştir. Bundan İtalya'ya 2600 ton gönderilmiş, diğer memleketlere tahsis edilen 1400 ton ise fiyat açısından anlaşmaya varılamadığı için ihraç edilememiştir³¹. Ayrıca diğer önemli gelişmeler arasında, Ziraat Bankası'nın, 170 tonluk zeytinyağı loncasını tüccar ve üreticinin emrine sunması da bulunmuştur³².

Vakıflar idaresinin Umurlu Zeytinyağı Fabrikası, 1952 yılında çalışmalarını tamamlamıştır. Vakıf idaresi, elinde bulunan zeytinlikleri Ziraat

²⁹ TÜİK, Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1954, Ankara, 1955, s.44.

³⁰ “Zeytinciliğimiz”, **Aydın**, 27 Haziran 1950, s. 3.

³¹ **Aydın**, 5 Nisan 1951, “Zeytinyağı İhracı”, s. 1.

³² **Aydın**, 30 Ocak 1951, s.1.

Bankası'nın kefaleti ile topraksız köylüye dağıtma kararı almıştır³³. Aydın'da 1952 yılında zeytin üretimi bir önceki yıldan bir kat fazlasıyla 12-13 milyon kilo olduğu tahmin edilmiştir. Son on yılda en yüksek üretim 15 milyon ton olduğu düşünüldüğünden söz konusu yılın üretimi hem üreticiyi hem de kooperatif ortaklarını tatmin etmemiştir. 1932 yılından beri köylünün aldığı fenni imar ve budamanın ve son on yıl içinde köylüye dağıtılan deliceliklerle³⁴ bunların imarı için banka kredisi sağlanmasının ve bu suretle zeytinlik sahalarının genişletilmesinin büyük etkisi olduğu belirtilmiştir.

1953 yılının Ocak ayında Aydın'daki zeytinyağı fabrikaları, hükümet doktoru Cavit Çağlar tarafından yıllık sağlık teftişine tabi tutulmuştur³⁵. 1953 yılının ortalarına doğru zeytinyağı fiyatlarında yükselme görülmüştür. Bu yükselmenin sebebi Avrupa'da son günlerde zeytinyağı piyasasının hareketlenmesi olarak görülmüştür³⁶.

1954 yılında Aydın'da, zeytin mahsulü rekor oluşturacak derecede bol ve bereketli olmuştur. Ancak bu yılın yaz başlangıcına kadar havaların yağışlı ve soğuk olması, sonrasında da şiddetli sıcakların baş göstermesi zeytin mahsulünü olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla Aydın'da hemen her bölgede zeytinlerde dökülme görülmüştür³⁷. Bu olumsuz duruma rağmen Aydın'da zeytinyağı rekoltesi, yılın sonlarına doğru 15 milyon kiloya ulaşmıştır. En yüksek üretimin Koçarlı ilçesinde olduğu tespit edilmiştir. Üretimin yüksek olması sonucu fiyatların düşmesi olağan karşılanmıştır. Sabunhaneler kostik sıkıntısı çekmiş olduklarından sabun fiyatları da bundan etkilenerek daha da düşmüştür³⁸. Genel olarak değerlendirdiğimizde 1954 yılında Aydın'da zeytin üretiminde dalgalanmalar görülmüştür. Bu yüzden 1955 yılında birçok yağhane ve diğer fabrikalardan bazıları çalışmamıştır.

Tablo 1: 1950-1955 Yılları Arasında Aydın'da Zeytin Ekilen Alanlar ve Elde Edilen Miktar³⁹.

Yıllar	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Ekilen Alan	5. 739	6. 510	7.131	7.136	7.195	7.197
Miktar	0. 256	26. 912	63. 534	34. 256	107. 660	21. 434

³³ Aydın, 19 Nisan 1952, "Vakıf Zeytinlikleri", s. 2.

³⁴ Delice: Yabanî, aşılammamış zeytin ağacı sürgünü, yabanî ağaç, <http://www.tdk.gov.tr>.

³⁵ "Zeytinyağı Fabrikaları Kontrol Ediliyor", Aydın, 20 Ocak 1953, s. 1.

³⁶ Aydın, 12 Mayıs 1953, s.3.

³⁷ Aydın, 24 Temmuz 1954, s.3.

³⁸ "İlimiz Zeytinyağı Rekoltesi 15 Milyon Kilo", Aydın, 20 Kasım 1954, s. 1.

³⁹ TÜİK, Zirai Bünye ve İstihsal (1946-1954), Ankara, 1955, s. 45.

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi Aydın'da zeytinlik alanlar araştırmamıza konu olan yıllar itibariyle artmıştır. Bununla beraber elde edilen miktarda istikrarsızlık söz konusu olmuştur. Örneğin, 1954 yılındaki zeytinlik alanla 1955 yılında zeytinlik alan hemen hemen aynı olmasına karşın, 1954 yılında elde edilen zeytin miktarı geçen yıllara oranla üç kat fazla olmuştur.

2. b. Pamukçuluk Faaliyeti ve Üretim Durumu

DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte Aydın'ın önemli tarım ürünlerinden birisi olan pamuk üretimi konusunda da önemli adımlar atılmıştır. Marshall Planı çerçevesinde, Türkiye'de pamuk üretiminin artırılmasına çalışılmış ve pamuğun dünya piyasalarına artan bir miktarda sürümü için projeler hazırlanmıştır. Tarım Bakanlığına bağlı olarak çalışmakta olan Amerikalı pamuk eksperleri, Türk pamuğuna dünya piyasasında daha fazla alıcı temin edecek projeleri kısa zamanda tamamlamışlardır. Türkiye'yi dünya pamuk satıcıları arasında önemli bir konuma getirecek olan bu program ve projelerin ilk hedefi, Türkiye'de pamuk eksperleri yetiştirmek olmuştur. Pamuk fiyatlarının, dünya pamuk fiyatları ile uyumlu bir seviyede tutulması için Milli Korunma Kanunu'nun 6., 26., 43., 44. maddelerine dayanılarak gerekli tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır. Bu tedbirler için İzmir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği görevlendirilmiş, kredilenmesi için de Ziraat Bankası sorumlu tutulmuştur⁴⁰.

DP'nin iktidarda olduğu bu dönemde, ülkeye yabancı döviz temin etmesi bakımından pamuk tarımının önemi göz önünde tutularak özellikle pamuğun çıkarılması açısından üretimde modern teknolojileri kullanma girişimlerinde bulunulmuştur. Bu bakımdan Marshall Planı doğrultusunda yeni bir pamuk çekirdeği tasfiyehanesi ve bir pamuk çırçır fabrikası kurulmuş ve aynı zamanda mevcut pamuk çırçır makinesi fabrikalarını da modernleştirmişlerdir.

1950 yılı elde edilen pamuk miktarı 655-70 milyon kilo olup bunun 35 milyon tonu pamuk satış kooperatifleri birliği ortakları tarafından üretilmiştir. 1950 yılında birlik, elinde bulunan pamuğun %75'ini satmış fakat işletme tesisi eksikliğinden dolayı pamukları zamanında işletemediği için alıcılara teslim edememiştir. 1950'de içine Bozdoğan ve Karacasu ilçelerini de alan Nazilli bölgesinde, 120 bin dekar pamuk ekilmiştir⁴¹. Fakat ekim mevsiminde şiddetli yağmurlar sebebiyle ekim geç kaldığı gibi, daha önce ekilmiş olan bir

⁴⁰ BCA, 30-18-1-2/128-10-1, 17.02.1952.

⁴¹ Sabri Sürgevil, **Bozdoğan**, Bozdoğan Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2010, s. 104.

kısım fidanlıklar da vaktinde büyümemiştir. Bu yüzden bazı yerler tekrar ekilmiş, fazla çapa yapıldığından üretim masrafları doğal olarak yükselmiştir⁴². Bu durum, bir önceki yıla oranla, sulama tesisi olmayan bazı bölgelerin pamuk tarlalarını tekrar sulama mecburiyetinde kalacakları göz önüne alındığında, yüksek ücretle sulama külfetinden kurtarmıştır⁴³. Ayrıca üste üste pamuk ekimi yapılmasından dolayı tarlaların yorgun düşmemesi için gerekli tedbirler alınmıştır. Bunlar arasında kimyevi gübre kullanılmasının zaruri görülmesi de bulunmuştur⁴⁴. Pamuk ziraat alanlarının genişlemesine karşılık Ziraat Bankası'nın tedbir olarak yatırımların sadece % 4 arttırması da çiftçinin masraflarını karşılamaktan uzak kalmıştır⁴⁵.

1950'lerde kullanılmaya başlanmış olan Akala cinsi pamuk tohumu, on beş yıl öncesinde Amerika'dan getirilmeye başlanmıştır. 1953 yılında hedeflenen sayıya ulaşana kadar Türkiye, Marshall Planı uzmanlarının Amerika'dan temin ettikleri Tex Acala tohumunu ithal etmişlerdir⁴⁶. Çiftçilerin o zamana kadar kullandıkları tohum cinslerine oranla akala tohumları dönüm başına % 20-25 oranında daha verimli sonuçlar vermiştir. Akala ve yerli pamuk tohumlarının hızlı bir şekilde çiftçilerin kullanımına tahsis edilmesi için Tarım Bakanlığı tarafından 3 senelik plan hazırlanmıştır. Bu planın, Türk pamuk üretim sahasında kaydedilen en büyük ilerleme olduğu savunulmuştur⁴⁷. Modern sulama usulleri ile ekilen 7050 dönüm araziden elde edilen üretim miktarı, eksperleri şaşırtmış bu sistemlerden önce dönüm başına pamuk üretimi 60 kilo olurken, yeni sulama sistemleri ile birlikte bu rakam 150 kiloya çıkmıştır⁴⁸.

Zirai alanda görülen makineleşmenin gelişmesine paralel olarak pamukçuluk alanında sağlanan verim ile Adana'dan sonra ikinciliği Söke ilçesi almıştır. 1950-52 yılları arasında Söke'de çalışan 2000 traktör çalışmış ve 40 milyon kilo çığitli pamuk elde edilmiştir. 1952 yılında 250-300 dönüm alana pamuk ekilmiştir⁴⁹. Yine bu yıl, pamuk satış kooperatifleri birliği tarafından İspanya'ya 290 kuruştan 480 ton pamuk yapılan satılmıştır⁵⁰.

1953 yılında Aydın ovasında, geçen yıla nazaran daha az pamuk ekilmiştir. Çünkü bazı çiftçiler pamuk yerine tarlalarında günlük ürün, bazıları

⁴² Kooperatif, 8 inçlik su için saatte 5,5, 10 inçlik su için 6,5 lira ödenek almıştır.

⁴³ "Bu Yıl Pamuk Ekimi Yüzde 50 Noksan Olacak", **Aydın**, 17 Haziran 1950, s. 1.

⁴⁴ "Ege Bölgesi Pamukçuluğu", **Aydın**, 24 Haziran 1950, s. 1.

⁴⁵ "Pamuk Müstahsili ve Kredi İhtiyacı", **Aydın**, 22 Temmuz 1950, s. 1.

⁴⁶ **Aydın**, 22 Kasım 1950, s.3.

⁴⁷ "Türkiye'de Pamuk Tohumlarının Islahı", **Aydın**, 17 Mart 1951, s. 1.

⁴⁸ "Pamukçuluğumuzun İnkişafı İçin", **Aydın**, 9 Aralık 1950, s. 3.

⁴⁹ "Söke'de Pamukçuluk", **Aydın**, 7 Haziran 1952, s.1.

⁵⁰ "Pamuk Satışları", **Aydın**, 6 Eylül 1952, s. 1.

ise diğer yazlık ürün ve özellikle de susam ekmeyi tercih etmişler⁵¹. Üreticiyi zor durumda bırakan bir diğer konu ise Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü'nün eski yıllarda tespit edilen dönüm başına 40 lira çevirme kredisini yükseltilmesini kabul etmesi olmuştur. Bu arada işçi gündelikleri de % 24-30 civarında artmıştır.

1954 yılında da Aydın'da pamuk ekimi, önceki yıla nazaran az olmuştur. Pamuk ekilen alan Nazilli'de nispeten az olmakla beraber diğer ilçelerde ve Aydın merkezinde de aynı şekilde seyretmiştir. Bu duruma havaları yağışlı gitmesi sonucunda körpe fide ekme mecburiyetinde kalınması olduğu kadar, çiftçinin kredi ihtiyacının tam olarak sağlanamaması ve önceki yılın pamuk fiyatları da sebep olmuştur. Örneğin Söke'de tarım kredi kooperatifi ortaklarının geçen yıldan devreden borç miktarının 700.000 lira olduğu, dolayısıyla üreticiye bu sebeple yeni kredi açılmadığı, açılrsa da bunun ihtiyacı karşılayacak miktarda olmadığı söylenmiş ve bu durumun hemen her ilçede böyle olduğu belirtilmiştir. Fiyat konusuna gelince, kooperatif ortakları ekspertize işlerinden çok şikâyet etmiş, serbest üretici ise malını satmak durumunda olduğu kampanya süresinin başlarında tedbir alınmamasının bedelini ödemiştir. 1954 yılı üretimi, dönüm başına 180-200 ton, ortalama olarak da 125-130 kilo olmuştur⁵². 1954 yılının eylülünde Koçarlı'da, *Sümerbank Pamuk Alım Bürosu* açılmasıyla, fiyatlar yükselmiştir. Bu durum üreticiyi oldukça sevindirmiştir. Sümerbank'ın piyasaya girmesi üzerine rekabet başlamıştır.

1955 yılı başında fiyatlarda da bir düşüş saptanmıştır. Fiyatlarda görülen bu düşüşün, ABD'den elinde bulunan stoklarını elden çıkarmak istemesinden kaynaklandığı bildirilmiştir⁵³. Bu yıl üretim masraflarının yükselmesine rağmen krediler artırılmadığından Söke'de pamuk çiftçisi sıkıntı çekmiştir. Ekim zamanında havaların yağışlı gitmesi sebebiyle Söke ovasına ekilmiş olan pamuklar, % 20-25 oranında eksik ürün vermiş ve bu durum pamuk tarlalarının yeniden sürülmesi mecburiyetini doğurmuştur. Pamuğun çapalanma zamanı geldiğinde ise işçi sıkıntısı çekilmiştir. Bu dönem de çapa gündeliği 4 liraya kadar çıkmıştır. Bir dönüm sulanmış pamuğa geçen yıl toplam 50-60 lira masraf yapılmışken, bu yıl masraf 80 liraya ulaşmıştır. Bir dönüm tarlanın kirası ise 1955 yılında 30 liradan 50 kiraya yükselmiştir. Doğal olarak tarla kiralayıp pamuk ekenlerin masrafları daha fazla olmuştur. Bütün bu sebepler bu yıl üretim masrafının en az % 25 nispetinde artmasına zemin hazırlamıştır. Bu da doğal olarak çiftçinin kredi ihtiyacını artırmıştır. Zirai

⁵¹ **Aydın**, 5 Mayıs 1953, s.1.

⁵² "İlimizde Pamuk Ekimi", **Aydın**, 26 Haziran 1954, s. 1.

⁵³ "Pamuk Piyasası Sakin", **Aydın**, 26 Mart 1955, s.1.

kredi kooperatiflerince, ektiği tarlanın kendi malı veya kira olması da dikkate alınarak ekim miktarı ne olursa olsun bir çiftçiye en çok 15.000 Türk Lirası kredi verilmesi kararı alınmıştır. Bu miktarın üretim masraflarını karşılamaktan çok uzak olması sebebiyle satış kooperatifleri ortağı olan pamukçular kredi ihtiyaçlarını Milli Aydın Bankası'ndan tamamlamışlardır. Diğer bankalar yatırımlarını daha çok ticari işlere tahsis etmiş olduklarından pamukçular bunlardan faydalanamamışlardır. Bu durumda pamukçular ağır şartlarla tüccar ve diğer kanallardan para almaya devam etmişlerdir⁵⁴.

Tablo 2: 1950-1955 Yılları Arasında Aydın'da Pamuk Üretilen Alanlar ve Elde Edilen Miktar⁵⁵.

Yıllar	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Ekilen Alan	31.337	47.324	60.100	59.009	57.740	64.837
Miktar	25.494	42.150	47.000	35.062	47.000	63.267

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere söz konusu yıllar arasında (1952 yılı istisna olmak koşuluyla) pamuk ekilen alanlar sürekli artmış ve bununla elde edilen pamuk miktarı da fazlaşmıştır. Ancak elde edilen veriler ışığında, altyapı olanaklarının özellikle ulaştırma, enerji ve haberleşme alanındaki gelişmelerin sağladığı dışsal ekonomiler ve genişleyen iç pazara bağlı olarak artan sınıai ürün talebi, sanayi ürünlerine yatırımı özendirmiştir⁵⁶. Ancak özellikle pamuk üretiminin genel itibariyle artış göstermesi, aynı dönemde temel gıda maddelerinin üretiminde düşüş ile ters orantılı olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla sanayi ürünlerine yoğunlaşan yatırımların, temel gıda maddelerinin üretiminde birtakım sıkıntılar meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

2. c. İncircilik Faaliyeti ve Üretim Durumu

DP'nin iktidarda olduğu dönemde, Aydın'ın tarımsal kalkınmaya hız kazandıran bir diğer ürün incir olmuştur. 1950 yılından itibaren incir ağaçlarının sayısında sürekli artış görülmüştür. 1950 yılında, Türkiye genelinde 4.5 milyon ağaç sayısı, 1955 yılında 6.1 milyona ulaşmıştır⁵⁷. İncir

⁵⁴ "Söke'de Pamuk", *Aydın*, 15 Haziran 1955, s.1.

⁵⁵ **TÜİK**, Zirai Bünye ve İstihsal (1955-1958), s. 50.

⁵⁶ Yakup Kepenek, **Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Teori Yayınları, Ankara, 1987, s.97.

⁵⁷ Nurten Günel, "Türkiye'de İncir Kültürü", **Türk Coğrafya Dergisi**, Sayı:34, İstanbul, 1999, s.224-225.

üretimin büyük kısmı Ege Bölgesi'nden sağlanmakla birlikte incelediğimiz dönem itibarıyla incir üretimi 100-200 ton arasında değişmiştir. Türkiye'nin yurtdışında en iyi tanınan tarımsal ürünlerinden birisi olan incirlerin, ihracattaki yeri ayrı bir önem taşımış, bu dönemde incir, özellikle Avrupa ülkeleri ile ekonomik ilişkilerde ödeme aracı olarak kullanılmıştır. Örneğin, Doğu Almanya'dan ithal edilecek tesis malzemesi mahiyetinde makineler, sıhhi ve fenni aletler, optik malzeme, kâğıt, kimyevi gübre, teneke ve boya gibi birinci derece öneme sahip malların ithal edilmesi karşılığında tütün, kuru üzüm, kuru incir ve ceviz verilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁸. Ayrıca Fransa Hükümeti'ne ödenecek 2 milyon Türk Lirası tutarındaki borcun, Fransa Bankası adına açılacak özel bir hesaba nakledilerek karşılığında yine kuru üzüm ve incir satışına izin verilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁹.

1950 yılının Haziran ayında, incir satış kooperatifleri birliğinin birinci kongresi, İzmir'de birlik binasında toplanmıştır. Yapılan incelemeler doğrultusunda, 1950 yılı içerisinde üretilen 4.954.827 kilo kaliteli incir ve 4.565.658 kilo hurdalık incirin tamamen satıldığı görülmüştür. Bunun 8.583.039 kilosu dış pazarlarda kalanı da iç pazarlarda satılmıştır⁶⁰. Ayrıca incir satış kooperatifleri birliği tarafından bu zamana kadar Amerika'ya iki buçuk milyon incir satılmıştır⁶¹.

Her yıl sezondan önce dış pazarlara yapılan incir satışları, 1951 yılında mevsim sonu yaklaştığı halde henüz yapılmamıştır. Bunun sebebini Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, incir ihracının serbest döviz tabi tutulmakta ısrar edilmesi olarak göstermiştir⁶². Başlıca gelir kaynaklarından birisi incir olan Aydın, 1951 yılında maruz kaldığı iktisadi sarsıntıyı önlemek için elinde kalan inciri yok pahasına satmıştır. Söz konusu yıl incir üretiminin yaklaşık % 40'ı, satış kooperatifleri birliği tarafından Avustralya'ya gönderilmiştir. Bununla beraber, İspanya'ya 360 kuruştan incir ve pamuk satışı teklif edilmiştir⁶³.

1952 yılının Mayıs ayında İzmir'de toplanan incir tarım satış kooperatifleri birliği yıllık kongresinde, bir yıl öncesine oranla 5.000 ton fazla olarak 27.000 ton incir elde edildiği belirtilmiş, bu tutardan 9.725 ton teslimat yapılmıştır. Teslim edilen bu mallar tamamen satılmıştır⁶⁴. Ayrıca kongrede, rakip memleketler karşısında incirin şöhret ve itibarını korumak için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Yine de 1952 yılı incir

⁵⁸ BCA, 30-10-0-0/163-142-7, 12.01.1952.

⁵⁹ BCA, 30-18-1-2/122-35-7, 13.04.1950.

⁶⁰ Nazmi Topçuoğlu, "İncir Satış Kooperatifleri Birliği Toplandı" **Aydın**, 29 Haziran 1950, s.1.

⁶¹ **Aydın**, 17 Ağustos 1950, s.3.

⁶² "İncirlerimiz Ne Olacak?", **Aydın**, 29 Eylül 1951, s.1.

⁶³ **Aydın**, 3 Kasım 1951, s..3.

⁶⁴ "İncir Satış Kooperatifleri Birliği Toplandı", **Aydın**, 16 Ağustos 1952, s. 1.

mevsimi üretiminin çoğalmasına imkân vermiştir. Söz konusu yıl, iç pazarlarda talebin fazla olması ve üretim bölgelerinden İzmir borsasına yeteri kadar incir gönderilmemesi yüzünden 1952 yılında, Avrupa ve Amerika'ya ancak 19-20 bin ton incir göndermek mümkün olmuştur⁶⁵.

1953 yılına gelindiğinde incirliğin kalkınması için Aydın'ın ilçelerinde yeni incir ağaçları dikilmiştir. İncir tarımının teknik esaslarına göre yetiştirilmesini köylüye öğretmek üzere *Erbeyli Bahçe Kültürleri İstasyonu*'nun teklifi üzerine Aydın'ın Germencik ilçesine bağlı Hıdırbeyli köyünde 12, Koçarlı ilçesinin Sobucu köyünde 8, Dede köyünde 6, Halilbeyli köyünde 5 olmak üzere toplam 68.5 dekarlık örnek incir bahçesi kurulmuştur. Bu bahçelerin ilk tesis masrafları, Aydın vilayetince temin edilmiştir. Örnek incir bahçelerinde köylüye, dikim, hafriyat, gübreleme ve mücadele usulleri zaman zaman mahalli ziraat teşkilatı ile Erbeyli Bahçe Kültürleri İstasyonu elemanları tarafından gösterilmiştir. Bu bahçelerin gelirleri doğrudan doğruya köy sandıklarına aktarılmıştır⁶⁶. Fakat söz konusu yıl incirin dış pazarlara satış ve ihraç imkânı sağlanmamıştır. Gerek İzmir borsasında gerekse Aydın'da yapılan satışlar sadece dâhili ihtiyaçlar için olmuştur. Bu sebeple de yılın sonlarına doğru incir fiyatları düşmeye başlamıştır. Yeni ihracat rejiminin sebep olduğu bu durumun, ihracat listesinde incire yer vermemesinden kaynaklandığı düşünülmüştür⁶⁷. Bu dönemde çıkarılan yeni ihraç rejimi, incir üreticisini içinden çıkılması zor bir duruma düşürmüştür. Bunu kaldırılan takas sisteminin bir devamı olduğu kanaatinde olan incir üreticileri bu konuda şikâyetlerini defalarca dile getirmelerine rağmen yetkililerden cevap almak mümkün olmamıştır. İncirlerin dış pazarlara satışında görülen duraklamaya, incir yetiştiren diğer memleketlerin rekabetlerinin büyük etkisi olmuştur. Türk inciri, şöhretini Avrupa ve Amerika pazarlarında korumasına rağmen rakiplerin oransız fiyat düşürmeleri bu pazarları kazanmalarını mümkün kılmıştır. Buna karşı tek çare aynı şekilde Türkiye'nin de fiyat düşürmesi olmuştur. Üretim masrafları her geçen yıl artmış ve bu artış oranında da maliyeti yükseltmiştir. İncir mahsulü, öteden beri bu tür buhranlar yaşamış, hatta memleketteki ilk kooperatif, bu mahsulün o günkü araçların üretici aleyhine yarattıkları kötü şartları yıkmak için kurulmuştur⁶⁸.

1954 yılı Temmuz ayında incir satış kooperatifleri birliği tarafından düzenlenen bir diğer kongrede, 1953-1954 iş yılı zararı, 269 bin lira olarak belirlenmiş, 330 ton incirin de satılamadığı anlaşılmıştır. Aydın yöresine özgü mahsullerden olan incir üreticilerinin % 30'unu içine alan incir satış

⁶⁵ "İncir Durumu", *Aydın*, 3 Ekim 1952, s.1.

⁶⁶ "İncirciliğin Kalkınması", *Aydın*, 10 Mart 1953, s.1.

⁶⁷ "Elde Kalan İncirler Ne Olacak?", *Aydın*, 24 Kasım 1953, s.1.

⁶⁸ "İncirciliğimizin Ciddi Durumu", *Aydın*, 25 Ağustos 1954, s. 1.

kooperatifleri birliğinin beşinci iş yılı kongresinde sunulan raporlara göre satış kooperatiflerine yazılı ortakların taahhütlerinin, 1953-1954 iş yılında rekoltenin % 27'sini teşkil ederken, söz konusu iş yılında rekolte 4,9 milyon kilo yükseldiği halde taahhüt oranı % 23'e düşmüştür. Ayrıca çeşitli hastalıklar sebebiyle mahsulün dökülmesi incir rekoltesinin geçen seneye oranla eksik kalmasına neden olmuştur⁶⁹. Aynı yılın Temmuz ayında incirin dış piyasalara satış zamanı olmasına rağmen dış pazarlardan alivre⁷⁰ satış için teklif gelmemiştir. Bölgenin başlıca döviz kaynaklarından biri olan incirin durumu, üreticiyi endişelendirmiştir. Bu arada Avrupa'ya yapılan satış tekliflerinin tüccarların bildirdiği fiyattan düşük olması da bu endişeyi şiddetlendirmiştir⁷¹.

1955 yılında, bazı Avrupa ülkelerinden ihracatçılara sipariş gelmiş olmasına rağmen natürel incir kalmadığı için siparişler karşılanamamıştır. Elde kalan hurdalık incirler, pekmez yapımında kullanılmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerine satılmıştır⁷². Bu arada en çok dikkati çeken nokta ise, inciri değerlendirmek vazife ve mevkiinde bir kuruluş olan Tariş'in, dış pazarlarda tüccarlarla rekabete girişmesi ve 5-7 kuruş aşağı fiyat teklif etmesi olmuştur. Bu sebeple bazı firmaların ilk parti mallarını işledikçe iş yerlerini tatil ettikleri görülmüştür. Bu tarihlerde Londra'dan gelen bir haberde alıcıların fiyat yüksekliği sebebiyle Türk ezmeleriyle ilgilenmedikleri, Portekizlilerin daha ucuz fiyat tekliflerinde bulduklarını bildirilmiştir. Bu yıl incircilik konusunda görülen bir diğer gelişme ise hurda incirlerin en büyük alıcısı olan Avustralyalıların, bunu suni kahve imalında kullandıklarını dikkate alan satış kooperatifleri birliğinin Aydın'da da bir suni kahve fabrikası kurmak için girişimlerde bulunması olmuştur. Bu amaçla yabancı devletlerle temasa geçilmiş ve bir uzman getirilmesine karar verilmiştir. Gelecek olan uzman, gerekli incelemeleri yaparak raporunu verdikten sonra fabrika için gerekli alet ve makinelerin getirilmesi için faaliyete geçirmeye karar verilmiştir⁷³.

2.d. Tütüncülük Faaliyeti ve Üretim Durumu

Tütüncülük, DP döneminde tarımsal kalkınmada yer verilen diğer önemli bir faaliyet alanı olmuştur. Bu doğrultuda hükümet, tarımsal kalkınmaya gerek

⁶⁹ "İncir Rekoltesi", **Aydın** 12 Temmuz 1954, s.1.

⁷⁰ Alivre Satış: ürün daha tarladayken, yetiştildiğinde alıcıya teslim edilmek üzere, güvence parası alınarak yapılan satışa verilen isimdir. <http://www.tdk.gov.tr>.

⁷¹ **Aydın**, 1 Eylül 1954, s.1.

⁷² **Aydın**, 12 Şubat 1955, s.3.

⁷³ "Hurda İncirden Kahve Yapılacak", **Aydın**, 3 Eylül 1955, s. 1.

yurt içinde gerek yurt dışında düzenlenen tarımsal kongrelere katılarak katkı sağlamıştır. Bu kongrelerden birisi de 17 Eylül 1951 tarihinde düzenlenen *Dünya Tütün Kongresi*'dir. Amsterdam'da düzenlenen kongrede; Türkiye tütünlerinin dünyadaki diğer tütün türlerinden daha az nikotin içerdiği ve dolayısıyla sağlık bakımından daha az zararlı olduğu üzerine bir bildiri sunulmuştur⁷⁴.

Aydın, tütüncülük alanında tarımsal kalkınmaya büyük katkı sağlaması açısından önemli şehirlerden birisi olmuştur. 1952 yılında Ege tütün piyasası, 1952 yılının Ocak ayında açılmıştır. Fakat ekilen alan ve elde edilen miktar bir önceki yıla oranla % 40 eksik olmuştur. Ayrıca bir önceki yıl tütünler, yerli firmalar tarafından işlenmiş, 1952 yılında ise Amerikan şirketleri de Türk tütünlerini işlemeye başlamıştır.

Tütün satışları, ocak ayının sonuna doğru şu şekilde seyretmiştir; Germencik'de % 90, Söke'de % 85, Çine de ise mahsulün yarısı satılmıştır⁷⁵. Söz konusu yılda Aydın ve Germencik ilçelerinde geçen yıldan 20 bin kilo fazlasıyla 170.000, Söke'de 200.000 ve Çine'de 1 milyon kilo tütün elde edilmiştir. Bu rakamlar dâhilinde ilde, geçen yıl üretilen 1.150.000 kilodan 220.000 kilo fazlasıyla 1.370.000 kilo tütün elde edilmiştir⁷⁶.

1953 yılına kadar tütün ekim alanları her yıl biraz daha azalırken 1954 yılında bu sahalarda artmıştır. Dikkat çeken nokta ise öteden beri geniş miktarda tütün ekenlerin sayısının azalması ve ekim sahalarının daraltılması ile ekim işlerinin küçük ölçekli çiftiler tarafından gerçekleştirilmiş olmasıdır. 1953 yılında, Çine'de tütüncülük aile ziraatı haline gelmiştir ki buna sebep olarak işçi bulma gücü gösterilmiştir.

1955 yılında, DP hükümeti tarafından "*Türk Tütün Ekicileri Bankası*" tasarısı hazırlanmıştır. Bankanın kuruluş amacı ise memleketin önemli bir döviz kaynağı olan tütün üreticisinin daha uygun şartlar ve kredilerle masraflarını karşılayacak parayı temin edip üretimi bollaştırmasını sağlamak olarak gösterilmiştir⁷⁷. Tütüncülerden kesilen % 5 ek vergilerle tütüncüler bankasının kurulacağı söylenmiş fakat bu plan, bir türlü hayata geçirilememiştir. Bu durum karşısında Ziraat Bankası, faaliyete geçerek kredi kooperatifi ortağı olan tütüncülere ödemelere başlamışsa da bazı tütün üreticileri bu miktarı yetersiz bulmuşlardır⁷⁸.

⁷⁴ Yurtoğlu, a.g.t., s.70.

⁷⁵ "Tütün Satışları", *Aydın*, 19 Ocak 1952, s.1.

⁷⁶ "Tütünler Tespit Ediliyor", *Aydın*, 12 Aralık 1952, s. 1.

⁷⁷ "Tütüncüler Bankası Kuruluyor", *Aydın*, 7 Mayıs 1955, s.1.

⁷⁸ *Aydın*, 21 Ağustos 1954, s.1.

Yurtta o tarihlerde üretilen tütün miktarı 100 milyon tonu bulmuş, bu işle geçinen aile sayısı 240'a ulaşmıştır. Germencik tütün ekimi için rağbet gören ilçe olmuştur. Ancak havaların kurak gitmesinden dolayı tütünler gelişmemiştir. Taban tarlalardaki tütünler sulanabilmiş fakat kır tarlaların daha fazla suya ihtiyaç duymasına rağmen bu tarlaların su ihtiyacı karşılanamamıştır⁷⁹.

1955 yılı tütün piyasasına, Aydın ve Germencik'de 6.000, Çine'de 24.000, Söke'de 6.200, Bozdoğan ve Karacasu'da 1.000 olmak üzere mevcut 33,2000 balya tütün girmiş, bunlardan 33 bin balyası piyasa açılır açılmaz satılmıştır.

Tütün ekicilerine Ziraat Bankası, dönüm başına 50 lira çevirme kredisi verilmiştir. Tütünler kırılıp ambalajlanması ve ambarlanması aşamasında ekspertize sonucu tespit edilen kıymetin % 50'si oranında banka tarafından avans ödenmiştir. Ziraat bankası Aydın Şubesi, üretim masraflarının artmasını dikkate alarak ekicilerin zor durumda kalmamaları için tütünler henüz ambarlanmadan kilo başına 80 kuruş sürüm kredisi vermiştir. Tekel eksperleri, tütünlerin kalite bakımından çok iyi olduğunu, o günkü piyasaya nazaran ortalama 400 kuruş edeceğini ifade etmişlerdir⁸⁰. Aydın Tekel Başmüdürlüğü, 1955 yılında tütün ekim alanları ve elde edilen miktarları şöyle tespit etmiştir: 1955 yılı geçen yıldan 220 fazla olmak üzere 3278 hektar ekim yapılmış 61972 fazlasıyla 2.220.478 kilo tütün alınmıştır⁸¹.

Tablo 3: 1950-1955 Yılları Arasında Aydın'da Tütün Ekilen Alanlar ve Elde Edilen Miktar⁸².

Yıllar	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Ekilen Alan	2. 590	1. 743	2. 200	2. 979	3.010	3. 229
Miktar	1. 794	1.140	1.574	2.071	2. 059	2. 330

Tablodan da anlaşılacağı üzere ele aldığımız yıllar itibariyle Aydın'da tütün ekilen alanlar (1951 yılı istisna olmak şartıyla) artmış bununla birlikte ekilen alanlardan elde edilen tütün miktarında da artış gözlemlenmiştir.

Yukarıda, Aydın'da 1950'den 1955 yılına kadar, hem ülkeye döviz sağlaması hem de Türkiye'nin toplam ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılaması açısından, tütün, pamuk, incir ve zeytinin üretim miktarları,

⁷⁹ "İlimizde Tütün Durumu", **Aydın**, 19 Haziran 1954, s.1.

⁸⁰ "Tütün Ekicilerinin Kredi ve Avans İşleri", **Aydın**, 20 Temmuz 1955, s.1.

⁸¹ "İlimizde Tütün İstihali", **Aydın**, 22 Ekim 1955, s.1.

⁸² **TÜİK**, Zirai Bünye ve İstihsal (1934-1950), s. 44.

piyasadaki durumları, üreticinin elde ettiği kar ve zarar durumları ve özellikle de DP hükümetinin Aydın'ın tarımsal açıdan kalkınmasında büyük rol oynayan bu mahsullere uyguladığı politikalar verilmiştir.

Genel olarak değerlendirdiğimizde, ülkenin önemli döviz kaynakları arasında yer alan zeytin, pamuk, incir ve tütün, gerek işleme tesislerinin yetersizliğinden gerek mevsim şartlarının zorlayıcı etkisiyle üretim konusunda birçok sıkıntıyla karşılaşmıştır. Teknik yetersizliklerden dolayı zamanında elde edilemeyen ürünler doğal olarak alıcıya da geç ulaşmıştır. Bu da çiftçinin elinde kalan mahsulün ilk elden düşük fiyatlarla elden çıkarak zarar etmesine neden olmuştur. Ayrıca işçi ücretlerinin artması da bu duruma paralel olarak ortaya çıkan olumsuz bir gelişme olmuştur. Dönemin üreticisini zor durumda bırak bir başka sıkıntı, çiftçinin ihtiyacını karşılayacak olan kredilerin tam olarak sağlanamamasından kaynaklanmıştır. Dolayısıyla çiftçi, masraflarını karşılayacak parayı yüksek faizlerle tüccarlardan temin etmek zorunda kalmıştır. Bir diğer olumsuz durum özellikle incirlerin dış piyasada satışında kendini göstermiştir. İhracat konusunda yaşanan bu sıkıntı, incir üreten diğer ülkelerin rekabetinden kaynaklanmıştır. Üretici bu olumsuz gelişmeden kaynaklanan mali krizi önlemek amacıyla ürünlerini düşük fiyatlarla elden çıkarma yoluna gitmişlerdir.

Yukarıda ayrıntılarıyla ele aldığımız tarımsal ürünler dışında Aydın'da yetiştirilen ürünler de şu gelişim seyrini göstermiştir:

1950 yılında Marshall Planından 148 bin ton buğday temin edilmiştir. Mevcut buğdayın 120 bin tonu Kanada'ya ithal edilmiştir. İthal edilen buğdayın satış bedeli 10 milyon 453 dolar tutmuştur. Bu gelirin önemli bir kısmı ile döviz borçları kapatılma yoluna gidilmiştir⁸³. Aydın'ın sebze ve meyve ihtiyacını karşılayan Yenipazar'da, 1950 yılında sebze üretilebilmiştir. Sebzeçiler, üretim değerini alamadıklarından zor durumda kalmışlardır⁸⁴.

1951 yılında, Ziraat Bankası, Aydın'da kuraktan hasar gören üreticiye dağıtılmak üzere *Dalaman Devlet Üretim Çiftliği*'nden 100 ton tohumluk buğday ve 30 ton arpa almıştır. Bu tohumluklar, Aydın, Söke, Germencik ve Koçarlı'da ihtiyacı olan çiftçilere dağıtılmıştır. Bundan başka Aydın'a yerleştirilen göçmenlerin ihtiyaçları için de Söke'ye 28.900, Aydın merkezine 47.450, Germencik'e 31.650, Koçarlı'ya 18.620 kilo tahsis edilmiştir⁸⁵.

⁸³ **Aydın**, 26 Ocak 1950, s.1.

⁸⁴ "Bozdoğan ve Yenipazar'da Pamuk ve İncir Müstahsillerinin Durumu", **Aydın**, 21 Eylül 1950, s. 1.

⁸⁵ "Ziraat Bankası Tohumluk Hububat Dağıtıyor", **Aydın**, 16 Ekim 1951, s. 1.

Aydın'da 1952 yılında toplam 8 ton buğday üretilmiştir. 1953 yılında ise havaların kurak gitmesinden dolayı rekolte, %60 oranında düşmüştür. Bu sebeple, geçen yıl bir 1,5 milyon ton buğday satın alan Toprak Mahsulleri Ofisi'ne, 1954 yılında, ancak yarım milyon ton buğday verilmiştir. Bu dönemde İtalya ve Avusturya'ya, yeni mahsulden 250 bin ton buğday satılmıştır. Başlıca buğday üretim bölgelerinden gelen haberlerde buğdayın fiyatının yükseleceği yolunda stokçu tüccarların propagandalarının etkisiyle, üretici ofise mal veremediği gibi, fiyatların çok fazla yükselmesi sebebiyle pazara da çıkamamıştır. Bu duruma tedbir olarak hükümet, dışarıdan buğday ithal etmek suretiyle fiyatların düşürülmesi yoluna gidileceğini bildirmiştir.

Buğday fiyatlarının artmasını takiben un fiyatları da yükselmeye başlamış bu durum karşısında belediyeler, ekmeç gramlarını düşürmek yoluyla ayarlama mecburiyetinde kalmışlardır. Borsalardaki fiyat yükseldikçe yeni ayarlama yapmak mecburiyeti de devam etmiştir. Halkın başlıca gıda maddesi olan ekmeç fiyatlarındaki bu yükselme, diğereç zaruri maddelerde de kendini göstermiştir. Dolayısıyla ofislerin dış pazarlara hububat satışı durdurması gerekmiştir⁸⁶. 1955 yılının başlarında buğday fiyatlarında düşüşler görülmüştür⁸⁷. Bir zamanlar Nazilli ilçesinde çok iyi sonuçlar veren pirinç ekimi, 1955 yılında Söke-Bağnaz çiftliğinde de başlamıştır⁸⁸. 13 milyon tonluk hububatın 7,3 milyon tonu arpa, 700 bin tonu çavdar, 400 bin tonu yulaf, 120 bin tonu kaplıca, 800 bin tonu mısır, 75 bin tonu darı, 40 bin tonu pirinç ve 7 bin tonu ise kuşyemidir⁸⁹.

Aydın'da Tarım Bakanlığı'nın talimatı üzerine Söke ilçesi çiftçilerine dağıtılmak üzere 175 ton buğday ile 71 ton arpa tohumluğu tahsis edilmiştir. Yine o tarihlerde patates ziraatının gelişiminin denemesini yapmak üzere İzmir Ziraat Okulu'ndan 200 kilo tatlı Amerikan patates tohumu ayrılmıştır. Bu deneme Aydın'ın Bozdoğan, Koçarlı ve merkez ilçelerinde yapılmıştır⁹⁰.

3. Demokrat Parti Döneminde Aydın'da Kooperatifçilik

Türkiye'de serbest kooperatiflerin doğduğu yer olan Aydın, 1911 yılında İstanbul milletvekili Halil Mentеш'in girişimleri sonucu *Osmanlı Aydın Himaye-i Zırıra Anonim Ortaklığı* adı ile kurulmuş teşkilatla önemli bir

⁸⁶ Osman Becerik, "Buğday Meselemiz", *Aydın*, 20 Ekim 1954, s. 3.

⁸⁷ "Buğday Fiyatları Düşüyor", *Aydın*, 22 Ocak 1955, s. 1.

⁸⁸ "İlimizde Pirinç Ekimi", *Aydın*, 13 Nisan 1955, s.1.

⁸⁹ "Hububat Pamuk ve Tütün Ekimi", *Aydın*, 17 Aralık 1955, s.1.

⁹⁰ "İlimize Buğday ve Arpa Tohumluğu Tahsis Edildi", *Aydın*, 29 Ekim 1953, s. 1.

gelişmeye sahne olmuştur⁹¹. Ancak bu kuruluş yeterli desteği alamadığı için varlığını sürdürmemiştir. Diğer önemli gelişme ise 1913 yılının Mart ayında kurulan kooperatif ortaklarının finansmanını sağlamak amacıyla Milli Aydın Bankası'nın vücuda getirilmesi olmuştur. Banka, 50.000 altın lira itibari sermaye ile faaliyete geçmiştir⁹². Milli Aydın Bankası'nın desteği ve Halil Mentesh'in girişimleri ile 1914'de kurulan ilk tarım satış kooperatifi, *Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi Ortaklığı*, Aydın kooperatifçiliğinin gelişmesi açısından büyük atılımlardan biri olmuştur⁹³. Çoğunlukla tarım kooperatifleri adı altında teşkilatlanmış birliklerin faaliyetleri, çiftçilerin daha fazla kar sağlamak için uygun şartlar sağlanması üzerine yoğunlaşmıştır. Tarım kooperatifleri sermaye, yedek akçe ve fon mali araçlarla sağlanan paralarla tarımsal finansmanı sağlamışlardır. Ayrıca bu kooperatifler tarımın en son teknoloji ile yapılması amacıyla çiftçilerin mesleki ve teknik açıdan bilgilendirmek için de önemli adımlar atmıştır.

Aydın'ın milli gelirinin büyük kısmını oluşturan incir, pamuk, zeytin, fındık, fıstık, ipek kozası, narenciye, muz, gül ve gülyağı gibi ürünlerin üretim ve satışlarını teminat altına alabilmek için 1935 yılında 2834 sayılı⁹⁴ "*Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri*" adı altında bir yasa çıkarılmıştır⁹⁵. Tarımın finanse edilmesi için Aydın'da pek çok kooperatif ve kurum faaliyet göstermiştir. Bu kooperatifler faaliyetleriyle çiftçiye uygun oranlarda üretim kredisi ve tarım ürünlerinin değeri üzerinden satılabilmesini imkân sağlamış; çiftçiye sermaye sahibi yapmış; iktisadi konularda eğitmiş ve Türk köylüsünü komisyoncu ya da tefecilerin elinden kurtarmıştır. 1946 senesinde Aydın'da, Ziraat Bankası'nın desteklediği 14 tarım kredi kooperatifi bulunmaktadır. Ortaklar, Germencik, Köşk, Koçarlı, Aydın Merkez, Dalama, Gölhisar, İncirliova, Umurlu, Bıyıklı, Ömerbeyli, Cincin, Üzümlü, Hızırbeyli kooperatiflerin buldukları yerler arasındadır. II. Dünya Savaşıyla ciddi sarsıntı yaşayan kooperatifler, yıl yıl gelişen bir performans sergilemiştir.

Kurulduğu tarihten itibaren sayıları gittikçe artan dolayısıyla da üyeleri de çoğalan kooperatifler, DP'nin iktidarda olduğu dönemde de faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürmüştür. Tarım sektöründe makineli üretime geçme ve

⁹¹ Özlem Yıldırım Kocabaş, "Türkiye'de Kooperatifçiliğin Düşünsel Boyutu", 6-7 Ekim 2011 tarihlerinde Türk Kooperatifçilik Kurumu tarafından düzenlenen "20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi"nde tebliğ olarak sunulmuştur. s.54.

⁹² Nülüfer Serinikli- İ. Hakkı İnan, "Küreselleşme Sürecinde Tarım Kooperatifleri ve Küreselleşmenin Tarım Kooperatiflerine Etkisi, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 2011, Sayı:17/1, s.21.

⁹³ 1918 yılında bu teşkilata ait hisse senetlerinin Ziraat Bankası tarafından alınmasıyla Milli Aydın Bankası kooperatifin bir kurumu haline gelmiştir.

⁹⁴ *TBMM Kanunlar Dergisi*, Tertip:3 Cilt:16, s.792.

⁹⁵ *Aydın İl Yıllığı*, Ticaret Matbaacılık, İzmir, 1967, s.259.

piyasaya açılma süreçleri içinde yer almaları amacına yönelik başlıca stratejileri, küçük üreticilerin kooperatifler içinde bir araya gelmelerini teşvik etmek ve bu kooperatifler aracılığıyla küçük üreticilerin tarıma yönelik olarak açılan kredilerden pay almalarını sağlamak olmuştur. Özellikle 1950'den sonra bu amaçla çalışan tarım kredi kooperatiflerinin sayılarında büyük artışlar görülmüş yine bu tarihten sonra, bu tür kooperatiflerce verilen kredi miktarları da hızla yükselmeye başlamıştır⁹⁶.

Ziraat Bankası, Aydın Şubesi'ne bağlı tarım satış kooperatiflerinin bina ihtiyaçları için bir plan hazırlanmıştır. Kooperatif ortaklarının bu amaçla geçmiş senelerde yaptıkları bağışlarla, bu tarihe kadar Umurlu, Dalama kooperatiflerinin iki katlı ve lojmanlı binaları bitirilerek hizmete açılmıştır. Daha ileri tarihlerde aynı şekilde Aydın, İncirliova, Germencik kooperatif binaları da tamamlanarak hizmete sunulmuştur.

1950 yılında Koçarlı Tarım Satış Kooperatifleri tarafından inşa edilen *Zeytinyağı ve Pamuk İşletme Tesisi* dönemin önemli gelişmelerinden birisidir⁹⁷. 1951 yılının önemli bir gelişmesi ise pamuk satış kooperatifleri birliği tarafından Aydın ve Atça'da çırçır fabrikasının temellerinin atılması olmuştur. Aydın Fabrikası 75.500, Atça Fabrikası 65.000 liraya ihale edilmiştir⁹⁸.

Aydın tarım kredi kooperatifleri, 1951 yılında Ziraat Bankası'ndan 526.470 lira almış buna karşılık ortaklarına 545.000 lira borç vermiştir. Taahhüt ettiği sermayesi ise 66.000 lirayı bulmuştur⁹⁹. Ziraat Bankası Aydın Şubesi yetkilileri, 1951 yılında kredi kooperatiflerine 1 milyon lira kendi kaynaklarından 3 milyonu bankadan olacak şekilde 4 milyon lira kredi vereceğini bildirmesine rağmen bazı vatandaşların tapuları bulunmadığından bahsi geçen krediden kendilerine kaynak sağlanamamıştır. Ziraat Bankası'nın 1952 yılına en önemli atılımlarından birisi çiftçiye bedelinin beşte birini ödemek kalan miktarı ise 4 yılda tahsis etmek üzere 600 motorlu araç temin etmek olmuştur¹⁰⁰.

4. Demokrat Parti Döneminde Aydın'da Zirai Mücadele

Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yıllarda, Atatürk'ün önderliğinde her alanda başlatılan hızlı gelişme ve yeniden yapılanma, zirai mücadele alanında

⁹⁶ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908- 2007)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s. 92.

⁹⁷ *Aydın*, 28 Mart 1950, s.1.

⁹⁸ *Aydın*, 31 Ocak 1951, s.1.

⁹⁹ *Aydın*, 31 Ocak 1952, s.1.

¹⁰⁰ *Aydın*, 7 Şubat 1952, s.1.

da kendini göstermiştir. 1950'li yılların sonuna doğru, tarımda kullanılan ilaçların artmaya başlaması üzerine bu konularda ayrıntılı araştırmaların yapılması ihtiyacı doğmuştur.

1950-60 yılları arasında iktidarda bulunan Menderes, bu ihtiyaçlar doğrultusunda çalışmalar yapmak üzere birçok teknisyeni görevlendirmiştir. Bu teknisyenler, Aydın'daki çiftçilere ilaçlama, hasat öncesi ve sonrası tarla bakımı gibi konularda eğitim vermek amacıyla görevlendirilmiş olup Aydın'a en yakın zirai mücadele merkezi olan *İzmir Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü*'nden getirilmiştir. Menderes'e göre tarım, ziraatı ön plana alan böyle bir görüşle hareket ederek zirai kredi davasını, ziraat alet ve vasıtaları meselelerini hastalık ve haşerelerle mücadele, iyi tohum ve tohumları ıslah mevzularını, ziraat tekniğini ilerletme çarelerini ehemmiyetle yeni baştan gözden geçirerek yapılmalıdır¹⁰¹.

Cumhuriyetten önce ihmal edilen sahalarda bu dönemde yapılan imar çalışmaları ile yeni zeytinlik alanlar oluşturulmuştur. Bu amaçla devlet tarafından şahıs adına tapulanarak dağıtılan alan, son on yıl da 50 ile 100 bin arasında ağacın aşılmasına imkân verilmiştir¹⁰². Bu dönemde üretim, bakım ve imara ilişkin işlemler büyük bir hızla yapılmış, zeytinlik alanlarda görülen hastalıklarla mücadele için gerekli tedbirler zamanında alınmıştır. Yabani zeytin alanları tapulandırılmak koşuluyla topraksız çiftçiye dağıtılması hem bu alanların verimli alanlar durumuna getirilmesi açısından hem de çiftçinin üretim yapacağı tarlaya kira ödemek zorunda kalmadığı için elde edeceği gelirin artması açısından önem arz etmiştir¹⁰³.

Yine bu dönemde kimyevi gübre kullanılmasının artması, ağaçların gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Zeytincilerin gerekli gübreyi kolaylıkla temin etmesi ve bunu kullanım tarzının halka öğretilmesi için *Zeytincilik Enstitüsü*'nde¹⁰⁴ kurslar verilmiştir. Tarım bakanlığı ile işbirliği yapmış olan Amerikalı ziraat eksperleri özellikle sulama sistemlerinin tam olarak uygulanması, tabii ve suni gübrenin kullanılması gibi konular üzerinde de hazırladıkları projelerle pamukçuluğun gelişmesine katkı sağlamışlardır

1950-55 yılları arasında Aydın'da, başta tütün ve pamuk olmak üzere tarlalar düzenli aralıklarla kontrol edilmiştir. Her ne kadar tarla bakım, temizlik, ilaçlama, çiftçi eğitimi işleri düzenli aralıklarla yapılmış olsa da

¹⁰¹ TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem:9, Birleşim:3, Cilt:1 (29 Mayıs 1950), s. 28; Bkz: Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1952.

¹⁰² 100 liralık raper verilen bir üreticiye banka ancak 200 lira verebilmiştir.

¹⁰³ *Aydın*, 22 Haziran 1950, s.1.

¹⁰⁴ 1950 yılında çıkarılan bir kanunla İzmir'de Zeytincilik Teşkilatı adıyla kurulan enstitü daha sonra bu adı almıştır.

iklim, salgın bitki hastalıkları sebebiyle üreticinin zor durumda kaldığı zamanlar da olmuştur.

1950 yılında Merkez ve Germencik ilçelerinde köylüye, yaklaşık 1.168 dekar yabancı zeytinlik sahası dağıtılmıştır. Türkiye'nin en önemli zeytin yetiştiren bölgelerinden biri olan Aydın'da, geniş bir yabancı zeytinlik sahası tespit edilmiştir. Aydın merkez ve Germencik ilçelerini içine alan Aydın zeytin bakım bölgesinde tespit edilen yabancı zeytinlik sahası, 57.020 dekar olup 1950 Şubat ayına kadar bunun 13.168 dekarlık bölümü 452 vatandaşa dağıtılmış, bu miktardan da imarı tamamlanan 3.295 dekarlık zeytinlik alan 126 yurttaş adına tapuya tescil edilmiştir¹⁰⁵. Sekizinci Büyük Millet Meclisinin çıkardığı 5602 sayılı *Tapulama Kanunu* doğrultusunda toplanan zeytincilik kongresinde bu kanunla alınan kararların uygulamaya konulması kısa zamanda gerçekleşmesi planlanmıştır¹⁰⁶.

Halk, o yıllarda daha çok salamuralık zeytine rağbet göstermiş olduğundan, bakım teşkilatı, Mudanya, Gemlik, Burhaniye ve Edremit'ten 7800 aşı kalemleri getirilmiş bunlar, zeytincilikle faaliyetinde bulunan vatandaşlara dağıtılmıştır. 1950 yılında ise aşılana 80.000'e yakın ağaçtan %90'ı tutmuştur.

Zeytinlik alanların başıboş hayvanlar tarafından zarar görmemesi için gerekli tedbirler, hükümet tarafından verilen direktiflerle görevlendirilmiş ziraat elamanlarınca alınmıştır. 1950 yılı içinde Aydın'da, mahsul veren zeytin ağacı sayısı 5.500.870 olarak tespit edilmiştir. Bu miktar, mevcut zeytinliklere ilave edilen ağaçlar, yeniden yetiştirilen zeytinlikler ve devlet tarafından dağıtılıp aşılana ile birlikte artmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki, şiddetli rüzgârlardan zarar görmüş ve zeytinlere en büyük zararı vermiş olan zeytin sineği ve zeytin güvesi gibi haşerelerle mücadele için gerekli çalışmalar başlatılmıştır.

Çeşitli kültür bitkileri yetiştiren Aydın'ın ana mahsullerinden birini teşkil eden zeytinciliğin gelişimi ve ıslahını sağlamak amacıyla yapılmış olan çalışmalara paralel olarak devlet ormanları içinde ve dışındaki yabancı zeytinlik sahaları da 3573 sayılı *Zeytinciliğin Islahı ve Yabancıların Aşılattırılması Hakkında Kanun* esaslarına göre kurulan komisyonlar aracılığıyla ilgilendirilmiştir¹⁰⁷. Komisyonların bir haftalık çalışmaları sonucunda Germencik ilçesine bağlı Balatçık köyünde 2.600, Dağyeni köyünde 500, Dere köyünde 100, Çine ilçesinin Hacılebbeleni köyünde 200 ve Halaçlar köyünde de 1.400 dekarlık yabancı zeytinlik sahaları tespit edilmiş

¹⁰⁵ "İlimizde Zeytincilik Çalışmaları", *Aydın*, 18 Şubat 1950, s.3.

¹⁰⁶ *Resmi Gazete*, Sayı: 7463, 16 Mart 1950, *Aydın*, 17 Haziran 1950, s.1.

¹⁰⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Tertip:3, Cilt:20, Sayfa:174.

olup bunlardan imara uygun olanların listesi hazırlanan raporla birlikte Tarım Bakanlığı'na gönderilmiştir. Tarım Bakanlığı ise bu sahaları topraksız kimselere dağıtmak üzere parselleme işlemlerini başlatmıştır. Dağıtıma elverişli yabancı zeytinlik alanların toplam da 1.500 dekar olduğu bildirilmiştir¹⁰⁸. Çoğunluğu teşkil eden dağ zeytinlerinin % 85'i aşılmıştır.

1950 yılının pamuk mahsul durumu bahar aylarının soğuk geçmesi sebebiyle aksamış ve tarlalarda “*Yanıkara*” denilen bir hastalık meydana gelmiş, bu hastalık, pamukların normal büyüme süresini uzatmıştır. Uzman kişiler tarafından pamuk tarlalarının denetlenmesi sonucu bu alanların azot ve potas ihtiyacını karşılamak için dinlendirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. 1950 Haziran ayında, havaların ısınması ile bu hastalık ortadan kalkmış, pamuklarda normal büyüme süreci başlamıştır. Tarımsal hastalıklarla mücadele için bölgeye gönderilen yetkili birim, inceleme yapmak üzere bu hasereden aldığı örnekleri *Bornova Enstitüsü*'ne göndermişse de zamanında müdahale edilmediği için gerekli fayda sağlanamamıştır¹⁰⁹.

Türkiye'de pamukçuluğun gelişimi üzerinde önemle durulduğu 1950'li yıllarda pamuğa musallat olan haşaratin imhası meselesine büyük önem verildiği görülmüştür. Marshall Planı çerçevesinde getirilen ve Tarım Bakanlığı'nda çalışmakta olan Amerika pamuk uzmanı Harris P.P. Smith, bu mücadelede Amerika'da kullanılmakta olan modern makinelerden ve ilaçlardan yararlanılacağını bildirilmiştir. Smith'in araştırmaları sonucu kimyevi ilaçların tarif edildiği gibi kullanılmadığı ortaya çıkmış ve yanlış kullanımı önlemek için köylüyü bilgilendirme toplantıları yapılmıştır. Aynı zamanda bu tür ilaçların bozulmasına engel olmak için uygun depolar hazırlanması için raporlar hazırlanmıştır¹¹⁰. Germencik'ten Sultanhisar'a kadar olan bölgeyi içine almak ve bölgenin pamuk denetleme işleri ile meşgul olmak üzere merkezi Aydın'da olan bir pamuk kontrol merkezi kurulmuştur¹¹¹.

1950'li yıllarda pamuklarda rastlanan hastalıklardan birisi de “*Thrips Salgını*”dir. İzmir ve Manisa pamuk sahalarında yapılan son tetkiklerde “*Thrips Salgını*” olduğu, *Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü* tarafından bildirilmiştir. Pamukların körpe yapraklarının buruşması ve kıvrılması şeklinde görülen hastalık bitkinin büyümesini yavaşlatarak mahsulün geç toplanmasına dolayısıyla da azalmasına neden olmuştur.

¹⁰⁸ “Zeytincilik”, *Aydın*, 16 Temmuz 1955, s.3.

¹⁰⁹ “Bozdoğan ve Yenipazar'da Pamuk ve İncir Müstahsillerinin Durumu”, *Aydın*, 21 Eylül 1950, s.1.

¹¹⁰ “Türkiye'de Pamukçuluğun İnkişafı”, *Aydın*, 16 Kasım 1950, s.1.

¹¹¹ “Pamuk Kontrol Komisyonu”, *Aydın*, 30 Ağustos 1952, s.1.

Zirai teknikerler, yağmurların geç başladığı, pamukların da erken olgunlaştığı yıllarda hasadın bir an evvel bitirilmesi ve pamuk zararlılarının daha fazla üreyip çoğalmasına meydan vermemek amacıyla pamuklarda yaprak dökücü ilaçlar kullanılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu tür ilaçların, toprak neminin az olduğu ve pamuklar üzerindeki kozaların % 70'inin cevizden büyük olduğu zamanlar atılması gerektiği üzerinde de durulmuştur¹¹². Mahsulü kış aylarına ve yağmurlara bırakmamak, hastalık ve haşerelerin ürünler üzerinde daha fazla zarar vermesine meydan vermeden toplayabilmek ve uygun yöntemlerle tarla temizliği alınması gereken acil önlemler arasında sayılmıştır. Bazı bölgelerde çiftçi mallarını koruma teşkilatı, hasattan sonra pamuk tarlalarına otlak hayvanlarının bırakılmasına engel olmuşlardır. Hâlbuki kış aylarında pamuk tarlalarına ne kadar çok hayvan bırakılırsa tarla temizliğine o derecede yardım etmiş olacağı düşünülmüştür¹¹³.

1954 yılında da pamuklardaki pembe kurtla mücadele çalışmaları devam etmiştir. Zirai mücadele teşkilatı, selektörden geçirilmemiş pamuk tohumu ekilmemesini engellemek için tarlaları sıklıkla kontrol etmiştir¹¹⁴.

İlaçlama konusunda yapılan yanlışlar tarlaları gezen teknik personel tarafından çiftçilere sıkça hatırlatılmış, pamuk tarlalarına yanlış ilaç atılmaması gerektiği üzerinde önemle durulmuştur. Pamukların sulanmasına devam edilen yaz mevsiminde, tarlada nemin yükselmesiyle yer yer yaprak biti salgını bekleneceği tahmin edilmiştir. *Bornova Ziraat Mücadele Enstitüsü* gerek gazeteler gerekse Ziraat Teşkilatı aracılığıyla DDT'li ilaçların yaprak bitlerine etki etmediğini ve hatta çoğalmalarına sebep olduğundan daha fazla zarar verebileceğini bildirmiş olmalarına rağmen bazı çiftçiler bu hataya düşmekten kendilerini kurtaramamışlardır¹¹⁵.

Yapılan incelemeler sonucunda Aydın pamuk tarlalarının % 5'inde "*Dikenli Kurt*" tespit edilmiştir. Bu kurda karşı en etkili mücadele ilacı olarak tanınan "*Endrin*" dahi bu haşereye karşı etkili bir sonuç vermemiştir. Bu durum dikenli kurt ve hatta pembekurt gibi çok zararlı haşerelerle karşılaşmamak için tarla temizliği yapmanın gerekliliğini bir kez daha ön plana çıkarmıştır.

Tütüncülükle ilgili teknik bilgi veren uzman kişiler, *İzmir Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü*'nde eğitim almış kişiler arasından seçilmiştir¹¹⁶.

¹¹² "Zeytin Yapraklarında ve Diğer Nebatlardaki Hastalıklar", *Aydın*, 16 Nisan 1954, s.3.

¹¹³ "Çiftçilere Öğütler", *Aydın*, 1 Ocak 1955, s.3.

¹¹⁴ *Aydın*, 17 Nisan 1953, s.1.

¹¹⁵ "Zirai Konular", *Aydın*, 7 Ağustos, 1954, s.3.

¹¹⁶ "Pamuk ve Tütünlerde Thrips Salgını Görüldü", *Aydın*, 19 Haziran 1953, s. 3.

Uzmanlar, riskleri önlemek için tarla temizliğine büyük önem verilmesi gerektiği vurgulanmış olup çeşitli basın araçlarıyla uyarılarda bulunmuşlardır. 1950 yılından 1955'e kadar geçen süre içinde zirai mücadele açısından tütüncülükte de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tütün Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan, 3437 sayılı kanunun 31. ve 32. maddelerinde ekici işleme usulleri hakkındaki 5701 sayılı nizamname hükümlerini yerine getirmek gerekliliği, tütüncülükte uğraşan vatandaşlara izah edilmiştir.

Sonuç

DP dönemi, Türkiye ekonomisinde önemli rol oynayan bir dönem olmakla birlikte en belirgin gelişmelerin gözlemlendiği alan ise tarım olmuştur. 1950'de DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türk siyasal yaşamında köylüler, kazanılması gereken büyük kitle olmuştur. Çünkü o dönem nüfusunun yaklaşık yarısı tarımla uğraşmaktadır. Dolayısıyla elde edilecek en büyük oy oranı köylü nüfustan sağlanacaktır. Bu sebeple DP, hükümet programında, hem kendi gücünü sağlamlaştırmak açısından hem de köylüye refah bir hayat sunabilmek için Türk tarımını geliştirebilecek hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacaklarını bildirmiştir. 1950'lerden itibaren alınan dış yardımların önemli bir kısmı tarımsal faaliyetle uğraşan vatandaşlar için kullanılmıştır. Bu yardımlarda birlikte söz konusu dönemin şartlarıyla üretim teknolojisi gelişmiş böylelikle verimlilik artmıştır. Üretim teknolojisinin gelişmesinden kastımız traktör kullanımının yaygınlaşmasıdır. Ayrıca bu gelişmeyle tarım için kullanılan alanlar da genişlemiştir.

Tarımda makineleştirme hamleleri sonraki birkaç yıl daha devam etmiştir. Bu girişimlerden azami verimlilik almak için eski tecrübelerden yararlanılarak esaslı tedbirler alınmasının gereği de çok geçmeden kendini göstermiştir. Özellikle traktör ve diğer zirai makineleri kullananların tam ehliyete sahip olmamaları, bu aletlerden beklenen verimi sağlamaya imkân vermemiştir. Dolayısıyla bilinçsiz kullanılan makineler can ve mal kaybına neden olmuş ve bu durum da milli servete zarar verir hale gelmiştir. Ayrıca yedek parça ve tamir işlerinin de bu yöndeki zararları inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Örneğin 1953'e gelindiğinde 40'dan fazla çeşitte traktörün yedek parçası bulunamamıştır. Şunu da unutmamak gerekir ki gaz veya benzinle çalışan traktörlerin yakıt fiyatlarının mazota oranla yüksek olması, ziraatta esas olan tasarruf ve maliyeti düşürmeye imkân vermemiştir.

Bir önceki iktidar döneminde büyük bir sorun teşkil eden sulama, bu dönemde de varlığını sürdürmüştür. Sert iklim koşulları, Menderes nehrinin sularının bilinçsiz kullanımı ve ihtiyaçlara cevap verecek sulama kanallarının

inşa edilmemesi gibi sebeplerle, nehrin mevcut suyu tarlaları sulamada yetersiz kalmıştır.

DP dönemi tarım ekonomisi, tüm Türkiye’de olmakla birlikte Aydın’da da 1950-1955 yılları arasında yükselme dönemi yaşamıştır. Türkiye’ye getirilen traktör sayısı ve çiftçiye sağlanan kredi miktarı 1955 yılına kadar çiftçinin durumunu göreceli de olsa düzeltirken, 1955 yılından sonra ihtiyaçlara cevap verecek nitelikten uzak kalmıştır. Çiftçi üretim maliyetlerini karşılayamadığı gibi, ürünlerin piyasadaki fiyat istikrarsızlığı da yıldan yıla artmıştır. Aydın için önem arz eden hem Türkiye’nin ihtiyaçlarını karşılamakta büyük bir paya sahip hem de ülke için önemli bir döviz kaynağı olan pamuk, tütün, zeytin ve incir adeta üvey evlat muamelesi görmüştür. DP iktidara gelmeden önce bütün mahsuller üzerinde sınırlamayı kaldıracağız gibi vaatlerde bulunmuş ve serbest ihraca izin verileceğini bildirmiştir. Fakat sadece pamuk üzerindeki sınırlama kaldırılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmi Yayınlar

Resmi Gazete

TBMM Tutanak Dergisi

TÜİK

Kitaplar

Aydın İl Yıllığı, Ticaret Matbaacılık, İzmir, 1973.

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi (1908- 2007)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye Ekonomisi Tarihi 1900-1960**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2003.

Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Kepenek, Yakup, **Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Teori Yayınları, Ankara, 1987.

Keyder, Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

Pamuk, Şevket – Toprak, Zafer, **Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1988.

Sencer, Muzaffer, **Türkiye’deki Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul 1971.

Sürgevil, Sabri, **Bozdoğan**, Bozdoğan Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2010.

Tunaya, Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1952.

Makaleler

Günel, Nurten, “Türkiye’de İncir Kültürü”, **Türk Coğrafya Dergisi**, Sayı:34, İstanbul, 1999, s.224-225.

Kıraç, Numan, “Ziraat Aletleri Taksiciliği”, **Türk Ekonomisi**, Mayıs 1954, Yıl:12, Sayı:131, s. 155-156.

Kocabaş, Özlem Yıldırım, “Türkiye’de Kooperatifçiliğin Düşünsel Boyutu”, 6-7 Ekim 2011 tarihlerinde Türk Kooperatifçilik Kurumu tarafından düzenlenen “**20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi**”nde tebliğ olarak sunulmuştur. s.54.

Serinikli, Nülüfer - İnan, İ. Hakkı, “Küreselleşme Sürecinde Tarım Kooperatifleri ve Küreselleşmenin Tarım Kooperatiflerine Etkisi, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 2011, Sayı:17/1, s.21.

Oktar, Suat - Varlı, Arzu, “Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, **Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, 2010, Cilt:XXVIII, Sayı:1, s.9.

Sürelî Yayınlar

Aydın

Anadolu

Zafer

Tezler

Yılmaz, Duygu, **Demokrat Parti’nin Tarım Politikasının Aydın Ölçeğinde Değerlendirilmesi**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2011.

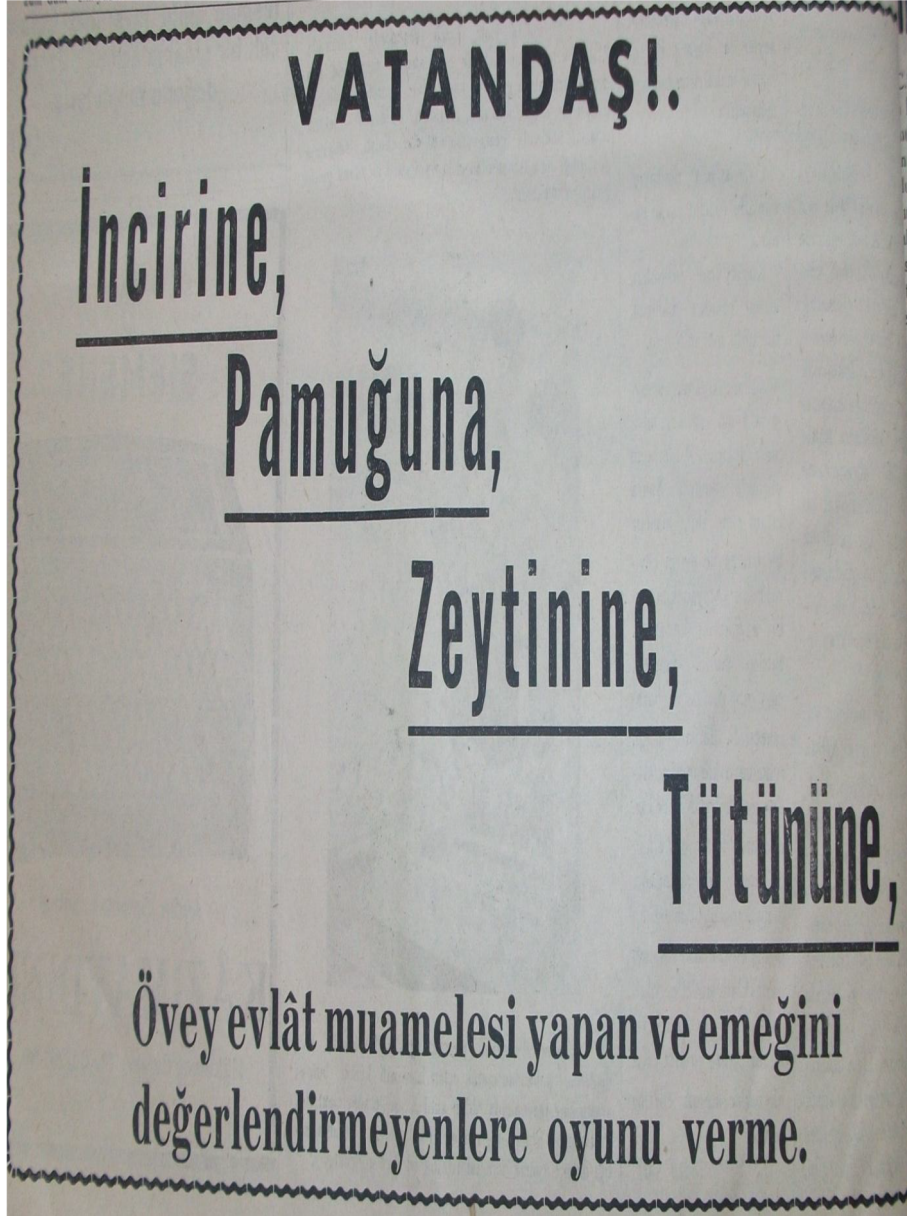
Yurtoğlu, Nadir, **Demokrat Parti Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri**, Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2014.

İnternet Kaynakları

<http://www.tdk.gov.tr>

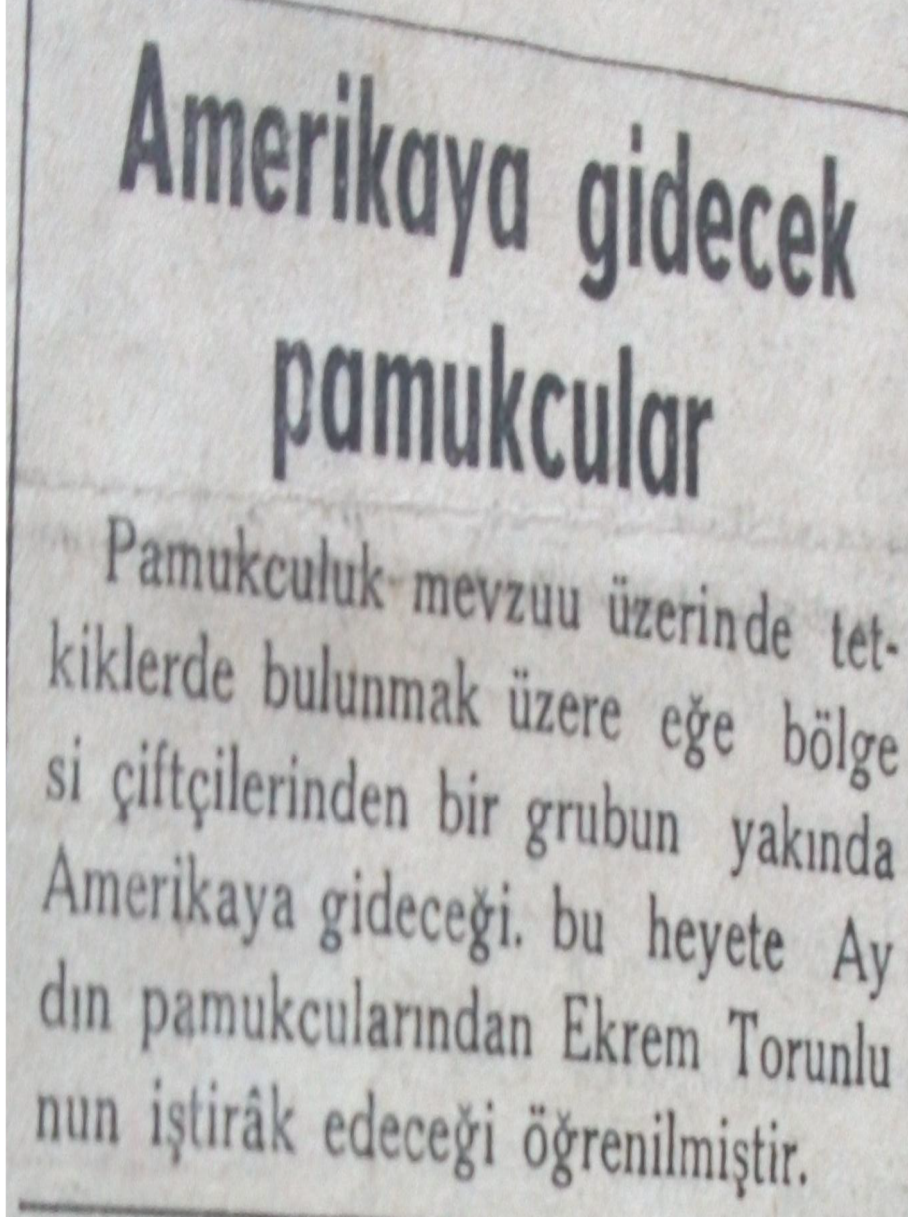
EKLER

Ek 1.

Aydın Gazetesi, 18 Nisan 1954.

E 2.

Aydın Gazetesi, 8 Mayıs 1952.

